

Н. А. Басюк, Г. В. Панченко// Пріоритети розвитку початкової освіти в контексті становлення Нової української школи: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 березня 2021 року) / за заг. ред. Т.І. Шанкова – Житомир: ФО-П «Н.М.Левковець», 2021. – С. 19 – 23.

Г. В. Панченко,
студентка ННІ педагогіки;
науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент
кафедри початкової освіти
та культури фахової мови **Басюк Н. А.**
(Житомирський державний університет
імені Івана Франка)

Формування екологічно доцільної поведінки старших дошкільників: теоретичний аспект

Стан навколишнього середовища сьогодні вимагає всебічної уваги суспільства та негайних заходів з метою покращення екологічної ситуації в Україні. Виокремити ціннісний компонент у ставленні до довкілля, формувати у підростаючого покоління екологічну свідомість як спосіб мислення, відповідальність за збереження довкілля на рівні реальної практики потрібно, починаючи з дошкільного віку, так як саме у цьому віковому періоді закладається етап формування екологічних знань, екологічної культури та екологічного виховання, і вже на етапі старшого дошкільця відбувається формування екологічно доцільної поведінки. Тому сучасне освітнє середовище виокремлює екологічну складову виховання як одну з пріоритетних.

У науковій спільноті проблема екологічного виховання є надзвичайно актуальною і розглядається з різних позицій. Так, про формування готовності особистості до реалізації різних функцій екологічного виховання в своїх

працях згадують В. Вернадський, А. Азархін, Дж. Гібсон, О. Горелов, І. Зязюн, С. Кравченко, М. Костицький, Г. Пустовіт; проблемами формування екологічної свідомості займалися Н. Нестеренко, В. Малахів, М. Печко, Г. Тарасенко та ін.; особливостями формування екологічної культури дошкільників цікавились Н. Горопаха, Н. Лисенко, Д. Струннікова. У контексті проблеми формування екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку, на нашу думку, слід деталізувати теоретичні засади екологічного виховання та виокремити основні поняття дослідження.

Метою статті є здійснити теоретичний аналіз проблеми формування екологічно доцільної поведінки дітей старшого дошкільного віку.

У психолого-педагогічній літературі відсутній єдиний підхід до трактування поняття "екологічне виховання". У тлумачному словнику екологічних термінів воно трактується як "процес формування в людини свідомого сприйняття довкілля, почуття особистої відповідальності за діяльність, що так чи інакше пов'язана з перетворенням навколишнього природного середовища, упевненості в необхідності дбайливого ставлення до природи, розумного використання її багатств" [6, с. 119].

У словнику "Людина і світ" "екологічне виховання подано як "систему впливу на членів суспільства для формування екологічної культури, гуманності, науково обґрунтованого ставлення до природи на основі національних й загальнолюдських цінностей" [1, с. 31]. У тлумачному словнику-довіднику еколога-економічних понять "екологічне виховання" розглядається як "формування у людей потреби в бережливому ставленні до природи й розумному використанні її багатств у своїх власних інтересах та інтересах майбутніх поколінь" [2, с. 81].

У педагогічній науці дане поняття трактується по-різному. Зокрема, на думку М. Фіцули, екологічне виховання – це систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток екологічної культури [11, с. 282].

Науковці А. Волкова, Н. Горопаха, Н. Кот, Н. Лисенко, В. Мартицька, С. Ніколаєва, Н. Рижова, Н. Яришева зазначають, що екологічне виховання

не є кінцевою ланкою процесу, а є проміжним етапом у формуванні більш широкого поняття "екологічна культура". Зокрема, Г. Марочко відносить поняття "екологічна культура" до невід'ємної частини загальнолюдської культури, яка визначає розвиток цивілізації й людського суспільства та становить специфічний спосіб взаємодії людини та природи згідно законів екології [4, с. 16]. О. Захлебний поняття "екологічна культура" розглядає як єдність раціонального й емоційного, гармонійне поєднання розуму й почуттів, потреби та відповідальності.

Л. Нечитайло зазначає, що екологічна культура є базовою умовою для подолання глобальної екологічної кризи. Поява екокультури є відповіддю на виклик сучасної екологічної ситуації в системі "суспільство – природа". Культура поведінки, побуту, праці, як і будь-якого аспекту життєдіяльності особистості, – це загальний результат навчання, освіти та виховання. Тому основи екокультури закладаються ще з раннього дитинства. Велику роль у цьому відіграє родина та освітній заклад. Саме вони навчають правильно визначати допустимі межі впливу на природу й оцінювати викликані ним кількісні та якісні зміни довкілля [7, с. 4].

До основних елементів структури екологічної культури дослідниця З. Плохій відносить екологічні знання, пізнавальну мотивацію, морально-естетичні почуття й переживання, зумовлені взаємодією з природою, екологічно доцільну поведінку в довкіллі [8, с. 5].

Отже, базовим компонентом процесу формування основ екологічної культури та екологічно доцільної поведінки є знання, а результатом виступають ставлення або поведінкові характеристики, які демонструють стабільність екологічно доцільної, узгодженої поведінки дитини у природі. Результатом екологічного виховання виступає екологічна вихованість.

Л. Різник під екологічною вихованістю розуміє особливу властивість, яка характеризується міцними переконаннями в необхідності охорони природи, умінням цілеспрямовано використовувати екологічні знання в повсякденному житті [10]. Відомий науковець Г. Пустовіт характеризує

екологічну вихованість як більш широке поняття. На його думку, "екологічна культура синтезує в собі найкращі досягнення людської цивілізації з проблем пошуку ефективних шляхів гармонізації стосунків суспільства та природи" і розглядається ним як складова частина загальної культури особистості, а отже, складова її екологічної вихованості [9, с. 62].

Однак марно говорити про екологічну вихованість, екологічне виховання та екологічну культуру, не розглядаючи поняття "екологічна свідомість". Так, науковці Н. Виноградова, С. Дерябо, Г. Пустовіт стверджують, що розв'язання глобальних екологічних проблем неможливе без трансформації антропоцентричного типу свідомості в екоцентричний тип свідомості, оскільки, як зазначають учені, саме екологічна свідомість визначає поведінку людей щодо природного довкілля. Засвоєння екологічних знань без усвідомлення наслідкових зв'язків та проявів не дасть жодного освітнього та виховного результату. Знання в поєднанні з емоційними переживаннями трансформуються у практичні переконання, як основу екологічної відповідальності.

Вивчаючи проблему формування в дошкільників узагальнених уявлень про природу, Л. Міщик відзначала, що при систематизації знань дошкільників варто виходити з їхніх уявлень [5, с. 3]. Для формування повноцінних уявлень про явища й об'єкти природи необхідним є нагромадження конкретних знань про їх властивості, ознаки. Так, З. Плохій довела, що дітям необхідні знання, що допоможуть їм розібратися у складній системі зв'язків і залежностей у природі. Тому знання мають формуватися систематично, за принципом "від простого до складного", з узагальненнями та практичними діями. Саме такий шлях сприятиме формування екологічного світогляду [8, с. 46]. З. Плохій доводить, що діти старшого дошкільного віку здатні засвоїти зв'язки та бачити залежність між явищами природи й життям тварин, а також здебільшого вміло пояснити принципи існування різних тварин в одному природному середовищі. Саме в цьому віці, за З. Плохій, діти стають усвідомлювати поняття цілісності природи, через вміння

встановлювати ланцюжок зв'язків із декількох ланок (від трьох і більше), наприклад, об'єднаних між собою харчовими зв'язками, а також розуміння впливу на них діяльності людини та природного середовища. Але слід пам'ятати, як наголошує З. Плохій, що, по-перше, узагальнені уявлення про взаємозв'язки й залежності у природі можливо сформувані лише у старших дошкільників, хоча елементарні уявлення формуються з перших контактів дитини з природою. По-друге, оскільки ставлення не виробляється лише за наявності знань, до них має приєднуватися суб'єктивний (особистісний) сенс. Тому система знань про довкілля має будуватися у такий спосіб, щоб сформовані уявлення трансформувалися у ставлення [8, с. 7, 38].

Ставлення, яке будується за межами розуміння природних зв'язків, не може бути стрижнем екологічної вихованості та не може стати початком розвитку екологічної свідомості, етапом формування екологічно доцільної поведінки, бо воно спирається на суб'єктивний фактор.

Поняття "екологічно доцільної поведінки" є ще глибшим, і його формуванню передують етапи формування екологічної поведінки, екологічної свідомості. Первинні екологічні уявлення, сформовані в дітей, є регулятором їхньої поведінки у природному довкіллі. Так, у філософському словнику Р. Штайнера зазначається, що доцільність у людських вчинках виникає лише тоді, коли наслідки дії впливають на їх причину, тобто більш пізні впливає на попереднє [12].

Дослідниця О. Крюкова розглядає екологічно доцільну поведінку як дії і вчинки в довкіллі, що безпосередньо пов'язані із задоволенням життєвих потреб у взаємодії з довкіллям без порушення екологічної рівноваги та гармонійного розвитку особистості і природи, як рівнозначних цінностей. О. Крюкова стверджує, що "...вироблене ціннісне ставлення реалізується в рішенні що робити і як..." [3, с. 36, 37].

Отже, процес формування екологічно доцільної поведінки старших дошкільників можливий за умови набуття учасниками освітнього процесу певних, систематичних екологічних знань, у поєднанні з формуванням

екологічної культури, екологічного виховання та екологічної свідомості в освітньому середовищі. Подальші дослідження вбачаємо в розробці методики формування екологічно доцільної поведінки старших дошкільників.

Список використаної літератури

1. Діденко В. та ін. Людина і світ : словник. Київ : Віра-Р, 1998. 88 с.
2. Еколого-економічний тлумачний словник-довідник / А. В. Толстоухов, Л. А. Волкова, Н. М. Білоус. Київ, 2003. 256 с.
3. Крюкова О. В. Формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів : дис. канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2005. 242 с.
4. Марочко Г. С. Формування в дітей старшого дошкільного віку дбайливого ставлення до природи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Київ, 1993. 23 с.
5. Мищик Л. И. Формирование обобщенных представлений о неживой природе у детей дошкольного возраста : дис. канд. пед наук: 13.00.01. Киев, 1976. 147 с.
6. Мусієнко М. М. та ін. Екологія : тлумачний словник. Київ : Либідь, 2004. 376 с.
7. Нечитайло Л. Г. Формування екологічної культури молоді : практичний посібник. Балаклія, 2018. 75 с.
8. Плохій З. П. Виховання екологічної культури дошкільників. Київ : Дошкільне виховання, 2002. 175 с.
9. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти й виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах. Київ-Луганськ : Альма-матер, 2004. 540 с.
10. Різник Л. М. Екологічне виховання молодших школярів на народних природознавчих традиціях : дис. канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 1995. 227 с.
11. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. : для студентів вищих

педагогічних закладів освіти. Київ : Академія, 2000. 544 с.

12. Штайнер Р. Філософія свободи. Єреван : Ной, 1993. 228 с.